

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Венера Росенова Димитрова за придобиване на научната и образователна степен „доктор” на тема „Прагматични и синтактични особености на диалогичното единство въпрос-отговор”

от доц. д-р Владимир Досев
катедра „Славянски езици”
Икономически университет – Варна

1. Данни за процедурата за присъждане на научната и образователна степен „доктор”

Със заповед N: РД 38-506 от 20. 10. 2020 г. на ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски” и по предложение на Факултетния съвет на Факултета по славянски филологии (протокол N: 9 от 13. 10. 2020 г.) съм включен като външен член в научното жури за присъждане на научната и образователна степен „доктор” на Венера Росенова Димитрова по професионално направление 2.1. Филология (Български език – синтаксис). На първото заседание на научното жури, проведено неprisъствено, беше взето решение аз да изготвя рецензия.

Рецензията ми е изготвена съгласно *Закона за развитието на академичния състав в Република България; Правилника за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ.*

2. Данни за докторанта

Венера Росенова Димитрова е завършила през 2015 г. специалността *Българска филология* в СУ „Св. Климент Охридски”, а през 2016 г. е придобила магистърска степен по *Лингвистика – езикова система и речеви практики* в същия университет. На 01. 02. 2017 г. е зачислена в докторантура по професионално направление 2.1. *Филология* (Български език – синтаксис) във

Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. По време на докторантурата си Венера Димитрова е участвала в два научни проекта и в пет научни конференции.

Венера Димитрова отговаря на формалните изисквания за присъждане на научната и образователна степен „доктор“. По процедурата за придобиване на научната и образователна степен „доктор“ са предоставени за рецензиране дисертационен труд и шест научни публикации (една под печат) по същата тема. Дисертационният труд е обсъден на заседание на Катедрата по български език и е предложен за откриване на процедура за защита. На заседание на Факултетния съвет на Факултет по славянски филологии на 13.10.2020 г. е взето решение за откриване на процедура за публична защита.

3. Дисертационният труд *Прагматични и синтактични особености на диалогичното единство въпрос-отговор*

3.1. Общи данни за дисертационния труд

Разглежданият дисертационен труд е самостоятелно научно изследване на диалогичното единство въпрос-отговор върху материал изцяло от българската разговорна реч. Общият обем на труда е 267 страници. Библиографията е оформена коректно и включва 221 заглавия на различни езици – български, английски, немски, руски, чешки.

3.2. Структура и съдържание на дисертационния труд

Дисертацията се състои от увод, осем глави, изводи, заключение и библиография. Считаю, че избраната структурата е подходяща, въпреки че са обособени сравнително голям брой отделни глави. Добро впечатление ми прави, че в увода е представена структурната последователност на дисертацията. В полза на разглеждания труд е и фактът, че всяка глава завършва с обобщение.

В увода на дисертационния труд са формулирани **обектът, целта, задачите, използваните методи**. В увода е изложена и мотивацията на изследването на прагматични и синтактични особености на диалогичното единство въпрос-отговор: „Мотивацията на дисертационния труд е свързана с установяване на точни езикови параметри като ефективни стъпки, модели или

тактики за блокиране и пренасочване на манипулативни опити в комуникативния процес” (стр. 5-6). **Обект** на дисертационния труд „са синтактични и прагматични особености на диалогичното единство на реплика стимул въпрос и реплика реакция отговор, които се реализират между тях в определена комуникативна ситуация” (стр. 5). **Предмет** е „комуникативното взаимодействие между участниците в диалог по трансакционния модел на комуникация” (пак там). В дисертационния труд се разглеждат примери от българска разговорна реч, които са ексцерпирани от платформата *bgspeech*; корпус с разговори в семейна среда, събран от Красимира Алексова, и личен архив. Източниците са посочени под линия с линкове към интернет адреси. Считам, че е редно, когато се използват интернет връзки, да се посочва датата на последното им достигане. Това се отнася и за литературата, описана в библиографията. За съжаление, някои от посочените в дисертацията линкове вече не са активни.

Цел на изследването е „да се установят и проучат задълбочено връзките между граматични средства и принципи на словесното междуличностно взаимодействие на всекидневноробитовия дискурс” (стр. 6). Струва ми се, че целта на изследването би трябвало да се дефинира по-ясно и конкретно – тази формулировка според мен има нужда от поясняване. Посочени са и седем задачи за изпълнението на посочената цел. Задачите са изпълними и коректно подбрани. Въпреки че не е посочено изрично в целта и задачите, в увода се казва още, че дисертацията е насочена към разпознаване и неутрализиране на манипулативни опити. Не съм съгласен с изказаното твърдение, че „в сферата на лингвистиката са малко езиковите изследвания, насочени към разпознаване и неутрализиране на манипулативни опити” (стр. 5). Напротив, през последните десетилетия се наблюдава много сериозен научен интерес към тази проблематика.

В първа глава „Комуникация. Елементи на комуникативната ситуация” се представя преглед на дефинициите на термините *комуникация*, *интеракция*, *дискурс*, *комуникативна ситуация*, *текст* и др. Венера Димитрова показва добро познаване на научната литература по тази проблематика. Представени са и

основните компоненти на комуникативната ситуация и присъщите им характеристики в контекста на изследването.

Втора глава „Изказване, речев акт и теория на речевите актове” е насочена към сходна проблематика – „тук се изяснява обхватът на термините *речев акт* и *комуникативен акт* и употребата на *речева дейност*” (стр. 30). Представени са теоретичните постановки на Дж. Остин и Дж. Сърл за речевите актове и са коментирани значенията на термини като *референция*, *интенция* и т.н. Струва ми се, че би било възможно втора и трета глава да бъдат обединени в една цялостна общотеоретична глава, в която да се направи обзор на научните теории по темата на дисертацията и да се коментира използваният в изследването терминологичен апарат.

Трета глава е озаглавена „Въпрос и отговор – прагматични и синтактични особености”. В нея „се представят изследвания, свързани със синтактични и прагматични особености на въпроса и отговора като основна речева единица, изречение, произнесено с конкретна комуникативна цел. Представена е класификация на въпросите по функция. С оглед на манипулативни опити от страна на адресанта се излагат прагматични особености на въпроса от гледна точка на езиковата демагогия” (стр. 45). Според мен изследването би спечелило, ако ясно се дефинира понятието *манипулация*. В главата са представени и теоретичните разработки по Ст. Димитрова по въпроси, свързани с *езиковата демагогия*. Венера Димитрова показва добри познания в областта на граматиката.

В четвърта глава „Диалог, реплика и конверзационен анализ. Видове диалози” се представят особеностите на конверзационния анализ. „От гледна точка на теоретичния апарат на конверзационния анализ се описват структурни особености на реплика стимул въпрос и реакция отговор в диалога. Освен тях се обръща внимание на специфичните видове диалог според целите на комуникантите” (стр. 82). В главата са представени и различни класификации на видовете диалози. Коментирани са факторите, които влияят върху избора на реакция. Те са свързани с условията на комуникативната ситуация и с емоционално-психологическата нагласа за съдействие на адресата.

В пета глава „Теоретични възгледи за успешна комуникативна ситуация” се представят приложените в изследването теоретични постановки за успешен разговор – максимите на Грайс, принципа за учтивост на Лийч и поддържането на социалния образ според виждането на Браун и Левинсън. Тази глава е най-кратката в дисертационния труд.

Шеста глава „Попълване на липси в информацията на питащия” е структурирана в две подглави с резултати за получаване на исканата информация. В първата подглава са представени резултати на реплики стимул въпрос и реакция отговор с директно реализиране на релативен отговор. Същевременно са разгледани синтактични и прагматични особености на същински въпроси и техните отговори. Във втората подглава репликите са представени с външни елементи и известно отлагане на отговора.

В седма глава „Блокиране и пренасочване на комуникативния процес” са обобщени резултати с оглед на особеностите на реплика реакция отговор (-) в две подглави. „Първата подглава съдържа модели на блокиране и пренасочване на комуникативния процес. Във втората подглава се представят характеристики и неописани до момента употреби на ехо-въпросите като блокиращо средство на комуникативното развитие” (стр. 148). В обобщението се твърди следното „свидетелство за равнозначещата роля като участник на втория комуникативен партньор е неговата способност да наруши солидарните отношения. С изложените модели за блокиране и пренасочване на комуникативния процес вторият комуникант успешно неутрализира манипулативни опити на първия комуникант и заявява своите равноправни права над контрола на диалога” (стр. 192). Струва ми се, че трудно може да се изследва манипулацията извън контекста, в който протича общуването. Едни и същи текстови структури може да са манипулативни в даден контекст, но не и в друг. Може да са манипулативни за един адресат, но не и за друг. Тук отново ще споделя, че в дисертацията ми липсва дефиниция за манипулация (напр. ако адресатът само привидно се съгласява с въпросите на адресанта и не прави опити за блокиране, той манипулиран ли е).

Осма глава „Прекъсвания и диалог с повече от двама комуниканти (полилог)” също е разделена на две подглави. „Първата подглава представя проучване на езиковите и прагматичните особености на процеса *прекъсване* на репликата на събеседника като средство за регулиране на диалогичното взаимодействие. Втората подглава се състои от модели за включване на трети комуникант в общуването и преглед на комбинации от по-сложни структурни диалогични цялости за по-прецизно представяне на устойчивостта на систематизираните модели” (стр. 195). Направен е изводът, че прекъсвания от некооперативен тип са ориентирани към господство. Те обикновено се възприемат като неучтивни, натрапчиви и неуместни.

Заключението обобщава направените изводи в дисертацията. Добро впечатление ми прави, че са посочени и възможности за провеждане на допълнителни изследвания в тази област.

4. Автореферат и други публикации по темата

Авторефератът вярно и точно отразява съдържанието на дисертацията. Приносните моменти са коректно формулирани. Венета Димитрова има шест публикации по темата на дисертацията и е участвала на пет научни форума (вкл. и един в чужбина).

5. Забележки, препоръки и въпроси

Забележките и препоръките си по отношение на дисертационния труд съм отправил по-горе в рецензията. Имам и един въпрос – какво се разбира под *манипулация* в дисертационния труд.

6. Заключение

Направените забележки и препоръки не омаловажават стойността на разглеждания труд. Дисертацията „Прагматични и синтактични особености на диалогичното единство въпрос-отговор” е оригинално и самостоятелно научно изследване, което напълня отговаря на изискванията за писане на дисертационен труд. Броят на представените по процедурата публикации двукратно надвишава минималните национални изисквания за получаване на научната и

образователна степен „доктор”. Венера Димитрова показва, че притежава висока езиковедска култура, добре си служи с научния апарат и познава значителна част от публикациите в своята област.

Ще гласувам убедено с ДА за присъждането на научната и образователна степен „доктор” по професионално направление 2.1. Филология (Български език – синтаксис) на Венера Росенова Димитрова.

21. 12. 2020 г.
Гр. Варна

Изготвил рецензията:
/доц. д-р Владимир Досев/

